

६. लोकसंख्या

देशाच्या आर्थिक, सामाजिक प्रगतीसाठी लोकसंख्या व तिची गुणवत्ता महत्त्वाची असते.

भारत लोकसंख्या : भारताची लोकसंख्या २०११ च्या जनगणनेनुसार १२१ कोटी होती. जगातील क्रमांक दोनचा लोकसंख्येच्या बाबतीत भारत आहे. भारतातील लोकसंख्येचे वितरण असमान आहे. प्राकृतिक रचना, हवामान, जीवन जगण्याची सुलभता याचा परिणाम लोकसंख्येच्या वितरणावर होतो. जिथे सुपीक जमीन, मैदाने, पाणी, उद्योगधंदे व शेती आहे, तेथे लोकसंख्या दाट आहे.

उदा : उत्तरेकडील मैदानी प्रदेश, मुंबई. याउलट पर्वतीय, डोंगराळ, वाळवंटी प्रदेश, घनदाट जंगले येथे लोकसंख्या विरळ आहे. कारण तेथे सोयी - सुविधा कमी आहेत.

ब्राझील - दक्षिण अमेरिका खंडातील जास्त लोकसंख्या असलेला हा देश आहे. २०१७ च्या जनगणनेनुसार १९ कोटी लोकसंख्या आहे. जगात लोकसंख्या बाबतीत पाचवा क्रमांक लागतो. ब्राझील मध्ये लोकसंख्याचे वितरण असमान आहे. बहुसंख्य लोकसंख्या पूर्व किनारपट्टीच्या ३०० किमी रुंदी च्या पट्ट्यात आहे. सुपीक जमीन संसाधनाच्या उपलब्धतेमुळे कृषी उद्योग क्षेत्रात विकास झाला आहे म्हणून तेथे लोकसंख्या जास्त आहे. याउलट अॅमेझॉन खोऱ्यातील प्रतिकूल हवामान, जास्त पर्जन्यमान, दाट वने यामुळे तेथे लोकसंख्या विरळ आहे. ब्राझीलच्या मध्य व पश्चिमी भागात कमी लोकसंख्या आहे.

दोन्ही देशांच्या लोकसंख्येची वैशिष्ट्ये :

- 1) ब्राझील मध्ये लिंग गुणोत्तर १००० पेक्षा जास्त आहे. येथील स्त्रियांची संख्या २००१ पासून पुरुषांच्या संख्येपेक्षा वाढली आहे.
- 2) भारतात पुरुषांची संख्या स्त्रियांपेक्षा जास्त आहे. १९९१ नंतर लिंग गुणोत्तरात थोडी वाढ झाली आहे.

लोकसंख्येच्या वय-रचनेचा विचार:

ब्राझीलची लोकसंख्या वृद्धत्वाकडे झुकते आहे. भारतात तरुण वर्ग जास्त आहे. म्हणजेच भारतात कार्यशील -मनुष्यबळ आहे.

लोकसंख्या वाढ- लोकसंख्या वाढीचे प्रमाण ब्राझीलमध्ये कमी आहे. भारतात लोकसंख्या वाढतेच आहे. भारतातील लोकसंख्या वाढीचा दर १९७१ पर्यंत जास्त होता. त्यानंतर तो स्थिरावला. सध्या तो कमी होत आहे पण तरीही लोकसंख्या वाढतेच आहे. ब्राझीलची लोकसंख्या मात्र कमी आहे व वाढण्याची शक्यता कमी आहे.

देशाचे आयुर्मान- देशाच्या सरासरी आयुर्मानात झालेली वाढ ही समाजाची प्रगती दर्शवते. आरोग्य विषयक सुविधा, वैद्यकीय क्षेत्रात प्रगती, जीवनसत्वयुक्त आहार यामुळे आयुर्मान वाढते. विकसनशील देशातील आयुर्मान अजूनही कमी आहे.